

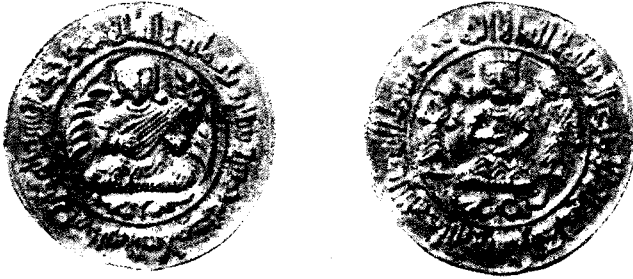
EŞSİZ BİR MADALYA

ANKARA ETNOĞRAFYA MÜZESİ KOLEKSİYONLARINDA

O. Ferit

Ankara Etnoğrafya Müzesi Müdürü

Ankara Etnoğrafya müzesindeki para kolleksiyonları içinde abbasî halife Ettayilillâhın (الطابع لله) resmini havi bir altın vardır ki şimdiye kadar basılan hiçbir müze katalogunda eşi görülmemiş ve Avrupa âlimleri tarafından yapılan neşriyatta bu halifeye ait böyle bir altından bahsedilmemiş olmasına göre eşsiz sayılabilir. Altın 36 milimetre kutrunda 18.30 gram (5 dirhem 10 kîrat) ağırlığında gayet iyi muhafaza edilmiş, kusursuz bir haldedir. Şimdiye kadar görülen halife altınlarının dört mislinden daha ağır olan bu altının para olarak kesilmediğini biçiminden, ağırlığından, büyüklüğünden ilk görüşte anlıyabiliriz.

Etnoğrafya müzesindeki Altın Ettayi lillâh madalyası (kendi büyüklüğünde)

Resminde görüldüğü üzere bu altının bir yüzünde:

Başı taçlı, saçları örülmüş, sakallı bir adam kolları kısa süslü bir elbise giymiş, bağdaş kurmuş bir halde oturmuş, sağ elinde bir kadeh tutmakta, iki yanında kendisine birşey sunduğu tahmin olunan başları açık, saçları örülü ayakta iki genç görülmektedir. Bu resimlerin hepsi bir teker içine alınmış, tekerleğin dışına kûfî yazı ile (lâilâhe illâllah Muhammet resul-ullah sallâllahü ve sellem Ettayi lillâh elemir izzüddeve لااله الا الله محمد رسول الله) ibaresi çepeçevre yazılmış, bu yazıların dışı da gene bir tekerlekle çevrilmiştir ki oturan taçlı adamın halife Tayi lillâhın kendisi olduğunu çok kuvvetli bir tahmin ile kabul edebiliriz.

Öbür yüzünde:

Başı açık, saçları örülü, sivri sakallı, kolları uzun süslü bir elbise giymiş elinde beş telli bir saz çalmakta bulunan bağdaş kurmuş bir halde oturan bir adam ve bu adamın her iki yanında birer dal vardır. Altının öbür yüzünde olduğu gibi bu yüzünde de bunlar bir teker içine alınmış tekerin dışına yine kûfi yazı ile (lâilâhe illallâh vahdehu laşerikeleh duribe bimedinetüsselâm sene hamse ve sittin ve selâse mie لاله الا لله وحده لا شريك له اضرب بمدينة السلام سنة خمس وستين وثلاث مائه ibaresi çepeçevre yazılmış, bu yazının dışına da gene bir teker çevrilmiştir.

Bu eşsiz, kıymetli altının Bağdat Abbâsî halifelerinin yirmi dördüncüsü Ettayi lillâh Abdülkerim bin Fazlın (الطابع لله عبدالكريم بن فضل) halifeliği ve Buyelerden İzzüddeve Bahtiyarın (عزالدوله بختيار) emirliği zamanında hicretin 356 (976 M.) inci yılında Bağdatta kesildiğini anlıyoruz.

Buye oğullarından Muizzüddeve Ahmet hicretin 334 üncü yılı cemaziyelevvelinde (945 Birincikânun M.) Bağdadı amlış bundan sonra da Bağdat

Etnografya müzesindeki Altın Ettayi lillâh madalyası (iki misli büyütülmüş)

halifeleri bu sülâlenin emîrleri elinde bir oyuncak olmuşlardır. Tarihi çok karışık ve karanlık olan Buye oğulları devletinde gün geçtikçe saltanat kavgaları pek ilerlemiş, bu aileden bazıları Irak, bazıları Fars taraflarında ayrı ayrı hükûmet sürmüşlerdir. Bunlardan Muizzüddeve Ebül Hüseyin Ahmet bin Ebu Şuca Buyenin (عزالدوله ابوالحسن احمد بن ابو شجاع بويه) oğlu İzzüddeve Bahtiyar (عزالدوله بختيار) kızını halife Ettayi lillâha (الطابع لله) tezviç etmiş idi [1].

[1] İbniesir, cilt 8. sahife 228. (Mısır basması).

İbniesir 366 H. yılı vakalarını yazarken (bu senenin cemaziyelevvelinde İzzüddeve Bahtiyarın Kızı Tayi lillâha götürüldü. Anımla tezevvüc etmişti) diyor. İzzüddeve Bahtiyarın

Berlin müzesindeki Elmuktedir billâh madalyası (büyütülmüş resmi)

Müzemizdeki altının işte bu izdivacın hatırası olarak halife Tayi lillâh tarafından kestirilmiş olduğuna katiyetle hükmedebiliriz.

Berlin Müzesi para koleksiyonunda da Bağdat Abbâsî halifelerinin on sekizincisi Elmuktedir Billâh Ebülfazl Caferin (المتدر بالله ابو الفضل جعفر) kendi resmini havi bir madalyası bulunmaktadır. Mehazimizde [2] ağırlığına, altın, gümüş, veya bakır olduğuna dair bir kayıt yoktur. Berlindeki bu madalyanın her iki yüzünde yalnız birer teker vardır. Tekerin dışı dallarla çepeçevre süslenmiş bir yüzünde süslü elbise giyerek bağdaş kurmuş, oturan başı taçsız, saçları örülü, sağ elinde bir kadeh tutmakta, sol elini önüne koymakta ve bir taht üstünde oturmakta olduğu halde bir adam resmi, resmin bir yanında (Elmuktedir المتدر) öbür yanında (Billâh بالله) yazılmıştır ki bu yazı da bu resmin bizzat halife Elmuktedirin olduğunu anlatmaktadır.

Madalyanın öbür yüzünde elinde dört telli bir saz çalan, sedir üstünde bağdaş kurmuş oturan başı taçlı, saçları örülü bir sazende vardır. Bu saz çalan adamın yalnız bir tarafında bir yaprak yapılmıştır. Gerek Etnoğrafya Müzesinde, gerek Berlin Müzesi para koleksiyonundaki madalyalardan büyültülmüş olarak koyduğumuz resimlerine iyice bakınca elbiselerin, yüzlerin, başların birbirine benzemediği hatta Etnoğrafya Müzesi madalyasındaki sazın beş telli, Berlin Müzesi madalyasındaki sazın dört telli olduğunu görür, bu iki madalyadaki resimlerin birbirinden kopya edilmiş olmadığma, bilâkis ayrı ayrı şahıslar bulunduğuna katiyetle hükmedebiliriz.

Müzemizdeki madalyada halife Tayilillâhtan başka emir İzzüddevele Bahıyarın da adı, kesildiği yıl ve şehrin bulunması niçin kesilmiş olduğunun meydana çıkarılabilmesine yardım etmiştir ki bu madalyamıza müstesna bir ehemyet vermektedir [3].

---

kızı ile Tayi lillâhın akitlerinin bir sene evvel yapılmış, bu altın madalya da akti müteakıp basılmış olmak ihtimali olduğu gibi İbniesirin vakayı yazarken bir sene yanlış olması da hatıra gelebilir. İzzüddevele Bahıyar on bir yıl hükümetle 36 yaşında amcası oğlu Adududdevele (عضدالدوله) elinde öldürüldükten (Hicrî 367 — M. 978) sonra Adududdevele de (عضدالدوله) kızını Tayilillâha vermiş (Hicrî 369 — M. 980) ve bundan doğacak bir erkek çocuğu veliyet yaparak hilâfeti kendi sülâlesine geçirmek istemişti. (İbniesir, Cilt 8. Sahife: 236). İzzüddevele Bahıyarın da böyle bir maksatla kızını daha evvel Tayi lillâha vermiş olması hatıra gelebilir.

[2] Frêdrich Sarre: *İslamische Tongefässe aus Mesopotamien*. Sonderabdruck aus dem Jahrbuch der K. Preussischen Kunstsammlungen, XXVI, Jahrgang II, Heft. Berlin 1905.

[3] Viyana Müzesi para koleksiyonunda da onuncu Abbâsî halifesi Elmütevekkil Alallâh Caferin (المتوكل على الله جعفر) resmini havi (Hicrî 241. M. 855) tarihli bir gümüş bulunduğu anlaşılmış ise de resmini görmediğimiz gibi başka malûmat ta elde edemediğimizden mahiyeti hakkında bir şey diyemedik.

BİR HARP PLÂNI

Topkapı Sarayı Müzesi Müdürü
Tahsin Şükrü

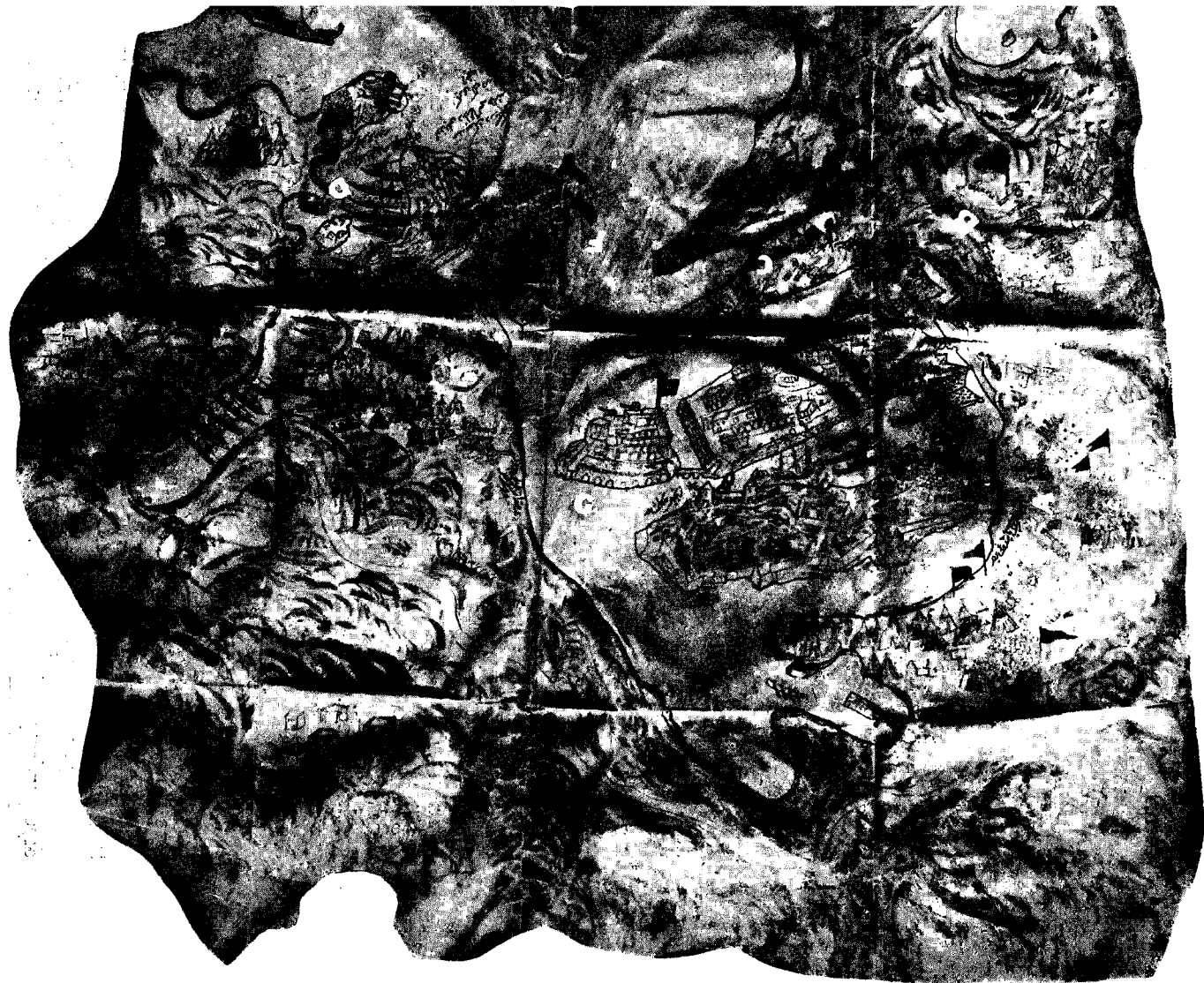
Türkün san'at ve külütür sahasında, yaptığı ve yarattığı eserler meydana. Fakat bunları yapan koca san'atkârlar eserlerini nasıl vücude getirirlerdi? Meçhul ve tetkike muhtaç olan bir nokta da budur. Meselâ koca mimar Sinan Süleymaniye camii gibi bir abideyi cihanın gözüne dikiyor. Daha yüzlerce eserlerini her tarafa serpiştiriyor. Fakat bugüne kadar elimize tek bir krokisi bile geçmiyor. Diğer san'at eserlerimiz hakkında da vaziyet bu merkezdedir.

Bu eserlerin ana hatlarının pek derin tetkik ve çalışmaların mahsulü olduğu pek tabiidir. Bilfarz Süleymaniye camiinin inşaat masarifine ait 20 cilt defter okadar muntazamdır ki bugünkü malî müesseselerimizde, bundan mükemmel bir hesap defteri vücude getiremezler. Masraf defterini bu kadar mükemmel tutan eller o abidelerin plânlarını, tezyinatını ve sair teferruatını ne büyük itina ile yapmış olacıkları pek tabiidir.

Fakat son devirlerin ihmali, bunları mahvetmiştir. Hatta bizim ka-naatimiz Topkapı Sarayı civarında bulunan «Kalfa Köşkü» namında bulunan mimarbaşıya ait bir bina yıkıldığı sırada bu gibi vesaik te yok olmuştur. Belki de hatıra gelmeyecek bir yerden pek mühim eserler çıkacaktır. Herhalde yakın zamanlara kadar maalesef san'ata, tarihe ait vesikalarımıza ehemmiyet verilmemiştir. Fakat Cümhuriyetin feyizli eli tarihî vesikaları muktedir bir heyet marifetile tetkik ve tasnif ettirmeğe başlamıştır ki bu suretle Türk arşivinin nüvesi kurulmuştur.

Topkapı Sarayı Müzesinde de hazine kuyudatına dair bir miktar defter, evrak vardır. Asarın mahiyetini tayin hakkında bunlardan istifade olunmaktadır. İşte bu meydana elimize geçen 16 ıncı asra ait vaziyeti harbiyeyi gösterir bir plân mevzuumuzu teşkil etmektedir. (Resim: 1) plân deri üzerine yapılmıştır. 65 santimetre eninde ve 55 santimetre boyundadır. Bazı yerleri gayrimuntazam olup etrafı biraz düzeltilmiş bir kuzu derisi hissini vermektedir.

O vakit başkumandan olan zat vaziyeti padişaha bildirmek için bu plâni yaptırdığı tabiidir. Deniz mavi renge boyanmıştır. Bazı yerleri de yaldızlıdır. Üzerinde kale, istihkâm, hendek, bina resimleri yapılmış kezalik muhasara eden askerler, çadırlar, gemiler de tersim edilmiştir. Aşağıda izah olunacağı veçhile bazı notlar da yazılmıştır.

Resim 1 — Bir harp plânı

Dört asır evvel harp meydanında yapılan bu plân bugünkü emsali plânlar ile mukayese edilecek bir mükemmeliyettir. Yalnız neye, ve nereye ait olduğuna dair bir yazı yoktur. Bu da bittabi bir harp raporu mahiyetinde bir arıza ile gönderilmiş olacağından lüzum görülmemiştir. Fakat üzerinde biraz tetkikat icra edilince bilhassa isimlerden bunun 1565 senesinde cereyan eden Malta muharebe ve muhasarasına ait olduğu anlaşılır.

Malûm olduğu veçhile o zaman Malta Sen Jan şövalyelerinin tahtı işgalinde idi. Şövalyeler [1] çıplak bir kayadan ibaret bu adada istihkâmlar yapmışlar, şimal sahiline de şehri bina eylemişlerdi.

Fakat şövalyeler eski adetleri olan korsanlıktan vezgeçmemişlerdi. Filhakika Trabulusugarp ve Cezayir sularında iş yapmağa cesaret edemiyorlardı. Lâkin zengin avlar yakalamak için Mısır-İstanbul yolunu kesmek üzere, Rados civarına, İskenderiye ve Kıbrıs sularına, ve Adriyatik sahillerine saldırıyorlar, bahrî münakalât ve ticareti sektedar ediyorlardı.

1565 senesi, sonbaharında Zanta ve Kafalonya adaları arasında «Bayramoğlu» kumandasında bulunan bir Türk kalyonuna rastgeldiler. 20 kıt'a tunç top ve 200 adet arkeboz tüfekli askerle mücehhez bulunan bu gemi altmış bin lira kıymetinde baharat, ipek ve halı gibi Şarkın en kıymetli eşyasile yüklü olup Venediğe gidiyordu. Malta korsanları yedi kıt'a harp gemisi ile hücum ettiler. Beş saat süren kanlı bir muharebeden sonra Türk Kalyonu Maltrızların eline esir düştü. Artık bu haber İstanbuldaki hiddet ve heyecanı son dereceye çıkardı. Yüz seksen parça gemiden ibaret bir donanma ile 30,000 kişilik bir ordu hazırlandı. Veziri Rabi Mustafa Paşa Serdar, Cirbe fatihi Piyale Paşa kaptan nasedildi. Turgut Paşanın da Maltada orduya iltihakı kararlaştırıldı.

Elmo kalesi yalçın bir kaya üzerine yapılmış ve etrafı da yekpare taş olduğundan siper kazılmasına imkân bulunamıyordu. Müteharrik göğüs siperleri istimaline mecburiyet hasıl oldu. Koca gemici Turgut Paşa gelince; "eğer iptida şehir istihkâmâtı muhasara ve zaptolsa idi Sent Elmo kalesi kendi kendine teslim olurdu. Mademki işe buradan başlanmamış devam gerektir." dedi.

Filhakika yekdiğerini takip eden hücumlar neticesinde 8,000 Türk askerinin ve Turgut gibi büyük bir kumandanın şehadetile bu kale zaptedildi. Lâkin edilen fedakârlıklara ve ufak gemilerin karadan iç limana nakledilmesine ve müteaddit hücumlara rağmen şehrin zaptı kabil olamadı. İspanya donanmasının bir gece adaya mühim yardım kıt'ası getirmesi üzerine kalenin zaptı-ümidi gaip olarak İstanbula avdet edildi.

İşte mevzuumuz olan plân hulâsatan hikâye eylediğimiz bu harpte Sent Elmonun zaptından sonra yapılmıştır.

Plânda: A. işaretli olan kısımda "Bu bendelerinin yapıştığı yerdir." diye yazılmıştır. Demek Serdar Mustafa Paşa kıtaatını buraya tabiye etmiş-

[1] Türklerin deniz muharebesi, Turgut Paşa, Fevzi Bey. muharebatı bahriye: Osmaniye, Süleyman Nutki.

tir. Biraz ileride B. noktasında "Piyale Paşa kullarının yapıştığı yerdir." denilmektedir. Bunun önünde hendek eni on dört zıra ve derinliği yirmi beş zıra diye işaret olunarak istikşafın neticesi bildirilmiştir. C. noktasında "Bazı Beylerin yapıştığı yerdir." diye yazılı. Bu kuvvetler şehri muhasara etmişlerdir. Mukabil cihetinde D. işaretli yer de *alman liman ağzıdır. İçinde yatan gemiler bizimdir,* diye izahat verilmiştir. Kezalik F. noktasında "şimdi alınan Sterme "Sen Elmo" kalesidir. *Bir miktar toplar buradan döğër* diye yazılmıştır. Ve kale üzerine Türk bayrağı rekz olunmuştur. Toplarımızın şehri bu noktadan da dövabiliği anlaşılıyor. Bunun yanındaki bir yola «*araba ile sandalları Malta limanına geçirdiler*» denilmektedir. Bundan sonra G. noktasında *Sentciwan* «Sent Anjelo» kulesi görülüyor ki, zaptedilmediğinden *baçlı bir bayrak resmini* taşımaktadır. Limanın ağzında *zincir* diye gösterilmiştir. Venedikte yapılan bu zincirin her baklasının on altına mal olduğunu tarihler yazmaktadır. Türk kahramanları bu zinciri kesmek için yüzerek ellerinde eğë ile gelmişler, tüfek ateşinin altında baklaları yarıya kadar kesmeğe muvaffak olmuşlarsa da müdafiler de yüzerek kılıçlarla hücum ve bu fedakâr askerleri ricate mecbur etmişlerdir. İşte kısaca anlattığımız bu plân araziyi, arızaları, sevhili, limanı ve istihkâmları muhasara kuvvetlerini bütün tefarruatile göstermektedir. Yapılışında, maksadı anlatacak her suretle tam bir bilgi ve doğruluk aşikârdır. Bu kıymettar vesika bize dünyanın en iyi askeri olan Türkün harp idaresindeki yüksek ilmî kıymetini de pek açık izah ediyor.

BURSA'DA GAZİ UMUR BEY CAMİİ KİTABESİ VE BİRKAÇ MÜHİM KİTAP

Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
aslî azasından
M. Cevdet

Bursada bulunduğum sırada Halkevinin tarihçileri امور بك camiinin kapısı üzerinde mahkûk kitabenin pek girift ve zor kısmının eskidenberi okunamadığını ve üstat Ahmet Tevhit Beyefendinin (Tarihi Osmanî Encümeni) namındaki mecmuanın 14 üncü cüz'üne derceylediği işbu taş vakfiyenin mezkûr son kısmını yine halledilmeden bıraktığını söylediler.

Bir dava teşkil etmemek ve elimden gelirse aziz üstadın istinsahını ikmal eylemek maksadile işe giriştim. Mezkûr cami kapısı önünde hayli zaman göz yorduktan sonra fotoğrafisi üzerinde de bir hafta uğraştım. Erebilmediğim neticenin kıymeti hakkında bir şey söyleyemem. Ancak meraklılarca mukayeseye medar olmak için bu taş vakfiyenin mezkûr mecmuada neşredilen son kısma acizane bulabildiğim şekli dercediyorum.

Daha evvel şurasını kaydetmeliyizki, pek şöhretli iki امور بك vardır: Biri İbni Barutanın 737-749 tarihlerinde Anadoluya seyahatinde ziyaret eylediği Aydın oğlu Umur Beydir [1]. Timurtaş Paşanın oğlu Gazi Umur Bey ise ikinci Umur Beydir ki, Bursada kendi adı ile anılan cami haziresinde yatar. Mezar taşı İstanbul makberelerinde artık nümunesi kalmıyan bir tarzdadır. Pek nefis bir celf hattile yazılmıştır.

Ahmet Tevhit Bey, bu Umur Beyi 857 de İstanbul fethinde de hazır olmuş gösteriyor. Ve Aşık Paşa zade tarihine istinat ediyor.

«Sicilli Osmanî» sahibi Süreyya Bey ise Aydın oğlu Umur Beyden bahsetmez, yalnız Umur Beyin Timurtaş Paşanın oğlu olduğunu ve Çelebi Sultan Mehmet zamanında Anadolu Beylerbeyisi ve Düzme Mustafa muharebesinde de bulunduktan sonra kubbe altı veziri olduğunu ve 838 de vefat ettiğini yazar (Sicilli Osmanî, Cilt: I, Sahife: 401).

Süreyya Beyin beyanı senetsizdir, mehazi yoktur. Ahmet Tevhit Beyin senedi üçtür: Aşık Paşa zadenin kitabı, taş vakfiye tarihi, mezar taşı kitabesi. Taş vakfiye tarihi 865 tir. Ben mezar taşı tarihini kaydetmiş isem de gelecek

[1]. Bu Aydın oğlu Umur Bey de ilim hamilerindedir. Türkçe en eski eserlerden olan كليه و دمه tercümesini Hoca Mesut bu zat namına yazdığı gibi müsteşrik Mortmanın 1925 te Hanovrada neşrelediği halis Türkçe سهيل و نوحه نام büyük manzum hikâye de bu Aydın oğlu Umur Bey namındadır.

defa hem vakfiyenin fotoğrafini hem de Umur Beyin mezar taşı tarihini Bursadan getirtip takdim etmeği daha münasip buldum.

Timurtaş oğlu Umur Bey herhalde İstanbulun fethinden sonra vefat etti. Okadar meşhur olmıyan ve fakat ayrıca vakfiye sahibi olan üçüncü bir Umur Bey vardırki, Sarıca Paşa oğludur. Süreyya Beyin siclinde bu Sarıca Paşa oğlu Umur Beyden bahis yoktur. İbni Batutaya zeylen yazdığım (Ahiler) kitabının 182 inci sahifesinde ve elif maddesinde bu üçüncü Umur Beyi kaydettim ki, Süreyya Beyin 838 te vefat eylediğini yazdığı Umur Bey bu olmak lâzımdır. Vakfiyeleri müteaddittir 818, 819, 820, 823, 824 senelerinde yazılmışlardır. Fkat bu Umur Bey, Timurtaş oğlu değildir, tekrar ediyorum, Sarıca Paşa oğludur.

***

Eşhas tayininden sonra kitabeye geçelim:

Ahmet Tevhit Beyefendinin Bursadaki Umur Bey kitabesine dair mezkûr mecmuanın 14 üncü cüzündeki kopyesinin bize lâzım olan son kısmı şudur ki, taştaki imlâ veçhile aynendir:

شکر الله مساعیه اوقاف مذکورہ اوزر جبایت اتمکچون مملوک خوشقدم بن عبدالله وداخی
[ای علمک بونلره] سیرلی وقفه خدمتلی مقابلسنده آلا [بندقلر بر سوزدر بیان
وقفدر] حرى ذلك وحرر فى جمادى الآخر لسنة خمس وستين وثمانى...

Benim acizane halline çalıştığım parçalar [ ] işaretini koyduğum kayitlerdir. Bunlar hakikaten çok girifttir. Ahmet Tevhit Beyefendinin böyle mühim ve emsali çok az bir taş vakfiyeyi her kesten evvel meydana koyup ekseriyetle halletmesi teşekküre lâyıktır. Bu son kısım, çok girift olduğundan ve ihtimalki üstat fazla tevakkufa vakit ve imkân bulamadığından halledilememiştir. Üstat, mezkûr cümleleri harekeliyerek tertipten sonra diyor ki: بندقلر kelimesi de بونده کیلر diye okunabilir.

Bizim hallimiz şudur:

شکر الله مساعیه اوقاف مذکورہ اوزر جبایت اتمکچون مملوک خوشقدم بن عبدالله وداخی
اغلتلی [اوغلانلی] بونلره سیرلی، وقفه خدمتلی مقابلسنده [مقابلسنده] یوز زر
بندقلر آلالر، وقفدر بیالرخ

Öyle sanıyorum ki, bu halli aziz üstat kabul ederse mühim bir müşkül ortadan kalkmış olur. Zira vakfiyelerin üslûbu بیانوقفدر، بیان کیلر بر سوزدر، gibi cümleleri kabule mânidir ve sonra bizim hallimiz, vakfa hizmet mukabilinde beklenen ve mutlaka vakfiyede zikredilmesi lâzım olan ücret ve maaşı da meydana çıkarıyor.

Malûmdur ki، بندق Venedik parasıdır ve Türkiyede vaktile çok revaç bulmuştur. بندقلر Venediğe mensup demektir. Bu kelime یوز زر بندقلر şek-

linde dahi okunmıya müsait bir kesimde hakkedilmiştir. Öylede okumak iddia edilse maksat yine değişmez.

***

GAZİ UMUR BEY VE TÜRKÇE MÜHİM BİRKAÇ KİTAP

Gazi Umur Bey camii kapısı üzerinde taş kazılmış olan vakfiyenin fotoğrafisini Bursadan getirtince takdim edeceğim. İkinci bir vakfiyesi daha vardırı ki o, Türkçe değil arapçadır. 834 tarihli dir, icap ederse onun metnini de Derğiye koyarız. Bu ikinci vakfiyesinde umumun istifadesi için vakfeyle-diğ i Türkçe mühim eserler yazılıdır. Burada bahsedeceğim şey, Gazi Umur Bey namına Türkçeye tercüme edilen eserlerden meşhur bir tıp kitabının bendeki nüshasıdır.

Bu yazma 20×10 eb'adındadır. Sahifesinde 18 satır vardır. 119 varakadır. İstinsah tarihi yoktur. 1000 tarihlerinde olması muhtemeldir. Hicrî 900 den evvel yazılan Türkçe eserlerin pek çoğ u mahvolmuş olduğ un dan bu eser çok kıymetlidir. Mezkûr kitabenin sahibi Umur Beyin Türk tıp tarihinde ehemmiyetle zikredilmesi farzolan bu ilmî teşvikini yadederken fukara için hamam, talebe için mektepler yaptıran ve umum için böyle açık Türkçe kitaplar yazdıran bu büyük adamı tekrimden kendimi alamadım.

Türk hekimliğ i tarihinin en büyük velinimet i sayılmak lâzım gelen ve 549 da Şamdaki meşhur Tıbbiyeyi Nurettin Maristanî ünvanile açtıran Türk sultanı «Nureddin Şehid» in bu fakülteye tayin ve fevkalâde maaşlarla taltif eylediğ i doktorların tercümei halini yazan (ابن ابى صبيحه) «Tabakatu'l tibba» namile maruf kamusunda İbni Baytar adlı bir hekimden bahseder (Mısır tab'ı 1299, Cilt: 2, Sahife: 133).

İşte Gazi Umur Bey 646 da vefat eden ve devrinin en yüksek nebatat âlimi bir doktor olduğ u mezkûr kitapta tasrih edilen böyle bir üstadın (Müfredatı Tıp) namındaki edviye kütüğ ünü Türkçeye tercüme ettirmiştir ki, nebatat ve ilâçların adları elifbe tertibiledir. Nümune olarak mezkûr tercümenin mukaddemesile başından ve sonundan parçalar dercediyoruz. Teessüf ederizki tercüme edenin adı yazılmamıştır.

İbni Baytarın (Müfredatı Tıp) eserinin tercümesi Mukaddemesi:

[الله چوق شكر ايدوب محمد رسول الله وآلته واصحابه چوق صلوات كتورد كدن صكره شروع ايتدوككه امتثال ايدوز بر امره كه عاداتا يزوم اوزرومزه واجيدر اول امر ايدن قدوة الاعاظم والا كابر حاوى المعالى والمفاخر المخصوص بعناية الله الملك القادر امور بك حضرتلرى دام توفيقه الى الخيرات مادام فى ربة الحيات شويله اشارت اولندى كه مفردات ابن بيطار مصنف ترتيبى اوزرنه تركى دلنجه ترجمه اولاشولكه يزوم مقدورمزدردر تقصير فلمدق باقى عذر، عند كرام الناس قتي مقبولدر]

Bu Türkçe tercüme abidesinden üç tıbbî maddenin izahatını aynen naklediyorum:

Başından:

الَالْسُنْ — بو بر اوتدرکه طاغلرده بتر . هر بداغتك آشفادن يقارويهك برر يپراقدر هر يپراغی اکی قات اولور . تخمی ایچنده اولور یصی یاننده . قچین بو اوقی صوبله قینادسهلر صوبینی صوق کچین کشیه اچورسهلر صوق زحمتی دفع ایده . حکیم ایدرکه اله آلهلر ونظر اتسهلر کپرو بو فائده ایده . اکر دوکسهلر باله قرشدرسهلر یوزده اولان سکلهلره وجغه درتسهلر کیدره . اکر اکی درهم دوکسهلر طعانه قتسهلر قدوزایت طلاین کشیه یدورسهلر قورتره . اکر بر اوده اصاقوصهلر اول اوده اولان خلقی جمیع خسته لتمدن صقلیه . اکر بر قزله بزه بقلسهلر آخوردده اصاقوصهلر حیوانات صقلیه . اکر بوکره کنده طاش اولان کشی بر درهم اچسه اون کونهك اول زحمت اندن کده .

اطربال — خلال تخمیدر . بو اوته توزغون آیاغی درلر . هر وجهله طورق اوتنه بکزر الا بو قدر واردرکه بونک چیچکی آق اولور مزاجی اسیدر توریدر .....

Sonundan:

يَمْرُ — آقچه اوتدر . سکرلو يپراغيله کیک تولاغی آدلو اوت اراسنده بتر . اوت ، آنلردن کچیرک اولور . يپراقلزنده اوزدهکی چقر . بر قرش اوزون اولور بوغنجه اولور . اکر دوکسهلر جراحته اکسلر فائده ایده .

Bu mühim kitabın metnile aynen tab'ı ve etrafı bir tıbbî, lisanı mukaddeme ilâvesi, Türkiyede nebatat ve tıp ilimlerinin öksüz tarihini aydınlatacaktır, Tarih Encümeninin himmetini bekleriz.

Timurtaş oğlu (امور بك) namına bir (Tefsir tercümesi) de vardır. bunu meşhur, İznikli (روسی) Efendi, Semerkantli (ابوالیث) tefsirinden yapmıştır. Fakat (Umur Bey) in muasırlarından olup Çelebi Sultan Mehmetin hariciye muhaberatını kısmen idare eden ve meşhur bir (تیمورلنک) tarihi (عجائب المقدور فی احوال تیمور) yazan (عربشاه اوغلی) de ayrıca bu tefsiri tercüme etmiştir. Yedi yıl evvel tetkik etmişim ki Bayazıt ve sair kütüphanelerde Arabşah oğluna nispet edilen tefsir tercümesi, (Musa tercümesi) nin aynidir ve o kütüphanelerin nüshaları Arabşah oğlunun tercümesi sayılmamak lâzımdır. Musa Efendi, Beşiktaşta (Yahya Efendi) kütüphanesindeki tefsir tercümesi mukaddemesinde (Umur Bey) in adını hürmetle anar. Kütüphanedeki nüsha, mevcut tercümelerin en eskisidir; bu tercüme, saf Anadolu Türkçesinin tarihî bir abidesidir.

ESKİŞEHİR KİTABELERİ

Ihsan

T. D. T. C. kâtibi

Başlangıç:

Eskişehir mevcut Bizanten devrine ait kitabelerden bahsetmeyeceğiz; onları münasip bir zamana bıraktık; burada bildirmiş olduğumuz Kitabe yalnız Selçukî ve Osmanlı devirlerine ait, bugüne kadar saklanabilmiş olanlardır.

Tarihî malûmata girmemekle beraber her kitabeye dair birkaç satır yazmayı muvafık bulduk. Kitabelerden belki ikisinin metinleri evvelce herhangi bir gazete veya mecmuada neşredilmiş olması ihtimal dahilinde ise de hepsinin bir arada yazılmasının daha faydalı olacağını düşünerek buraya geçiriyoruz.

SELÇUK TÜRKLERİNE AİT KİTABE

Eskişehirin Yediler mahallesi ile Odunpazarı arasında Alâeddin camii vardır. Bu camiye ait minarenin bitişiğinde yıkık diğer eski bir minare daha göze çarpmaktadır, işte bu yıkık minaredeki kitabe olduğu gibi yazılmıştır (Şekil: 1).

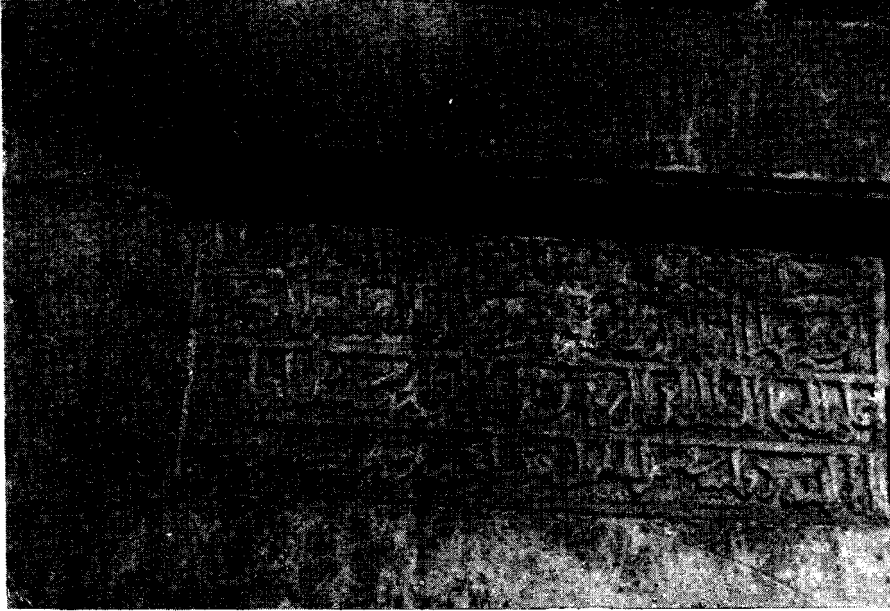
Alâeddin camii yapılmadan evvel, yıkık minarenin bir mescide ait bulunduğu ve kısmen yola gittiği için mescidin tamamen kaldırılmış olduğu anlaşılıyor.

Selçuk eserlerine dair Maarif Müfettişlerinden Ahmet Tevhitin 431 tarihli raporunun bu kitabeye ait parçası:

«Selçukiler Eskişehire «Sultan Üyüğü»nden muharref olarak «Sultan Yüğü» demektir. Rum kayserliğinin yani Bizans devletinin hududuna civar bulunması itibarile «Sultan Yüğü»nün pek mamur olduğu Nurettin Cipril bini Caca'nın mescidinden maada daha on yedi harap mescidi ehya etmesinden anlaşılıyor. Bu vakfiye Konya Selçukilerinden Gıyasüddin Keyhusrevi Salis bini Rüknüddin Kılıç Aslanı Rabî bini Keyhusrevî Sanî devrinde tanzim edilmiştir. Tülü on metre elli beş santimetre, arzı yirmi sekiz santimetredir. İskilipten İstanbul Evkaf Müzesine getirilmiştir. Bu vakfiyede vakfın İskilip, Ankara, Sultan Yüğü yani Eskişehir, Kırşehir, Konyada evkafı olduğu beyan olunmaktadır. Sultan Yüğüne ait fıkrayı aynen yazıyoruz:

« ... باسرها واجمعها على مصالح المسجد الذى بناه بمدينة سلطانيوكو المستغنى عن التحديد لشهرته بالواقف نديم علوه . وعلى المساجد التى جدها الواقف دام علوه بالمدينة المذكورة بعد اذ كانت خربة منهدمه وذلك سبعة عشره مسجدا . وعلى مصالح المسجد الذى بناه فى المدينة المذكورة المستغنى عن التحديد لشهرته بالواقف وعلى مصالح الزاوية المنسوبة الى الشيخ الزاهد العابد السالك عبدالله البدوى التى جدها الواقف وقفه الله ووقف الواقف المشار اليه انعم الله . »

Abdullah Bedevinin Zaviyesi harap olmuştur, ancak Sultan Abdullah namı diğeri Ak Doğan ismile yeniden yapılmış bir türbe bulunmaktadır. Bu türbe Eskişehirin yukarı semtinde Karapınar mahallesinde mustatil küçük

Şekil: 1 Eskişehirde Selçuk kitabesi

bir binadır. Civarında temel, direk ve saire asarı bakiyesi görülmektedir. Bu zaviyenin vazifedarı Edebalı türbedarı Ali Efendidir.

Ahmet Tevhitin göstermiş olduğu vakfiyedeki malûmata göre Selçukiler zamanında han, mescit ve imaret gibi çok eserler mevcutmuş, fakat, bugün cümlesinin yıkılıp yoğrulmuş olduğunu görmekteyiz.

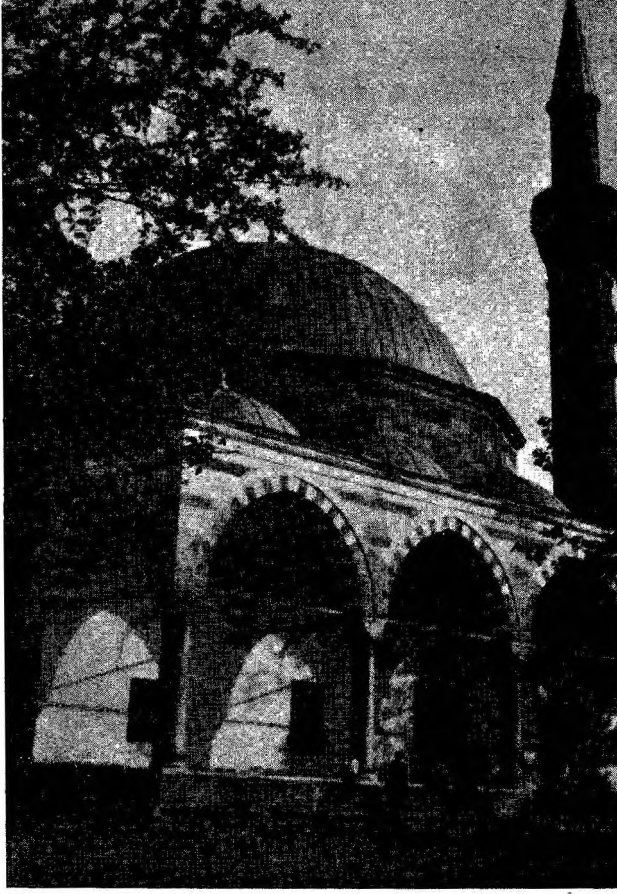
Yıkık minare üzerindeki Selçuk kitabesi (Şekil: 1):

بسم الله الرحمن الرحيم عمر هذه المنارة المباركة فى ايام دولة السلطان الاعظم غياث الدنيا والدين ابوالفتح كىخسرو بن قىلنج ارسلان برهان امير المؤمنين على يدالعبد الضعيف الراجى الى رحمة ربه لطيف ابوالحرب جبريل ابن جاجا ادام الله دولته فى شهر المبارك ذالحجه من شهور ستين وستائه

İşbu kitabe iyi muhafaza edilmediği için havanın tesirine maruz kal-

mış ve fotoğrafta görüleceği üzere yazıları silik bir hale gelmiştir. Tarihî kıymeti olan bu kitabenin korunması istenilebilir.

Yukarıya yazdığımız kitabe dört satırdan ibaret olup her satırın arası yan çizgilerle ayrılmıştır. Yazı ve aralarındaki çizgiler kabartmadır.

Şekil: 2 Eskişehirde Kurşunlu cami

Osmanlı devrine ait kitabe:

Eskişehirin mimarî san'at yönünden en güzel ve değerli camii Odunpazarı üstündeki Kurşunlu camidir (Şekil: 2).

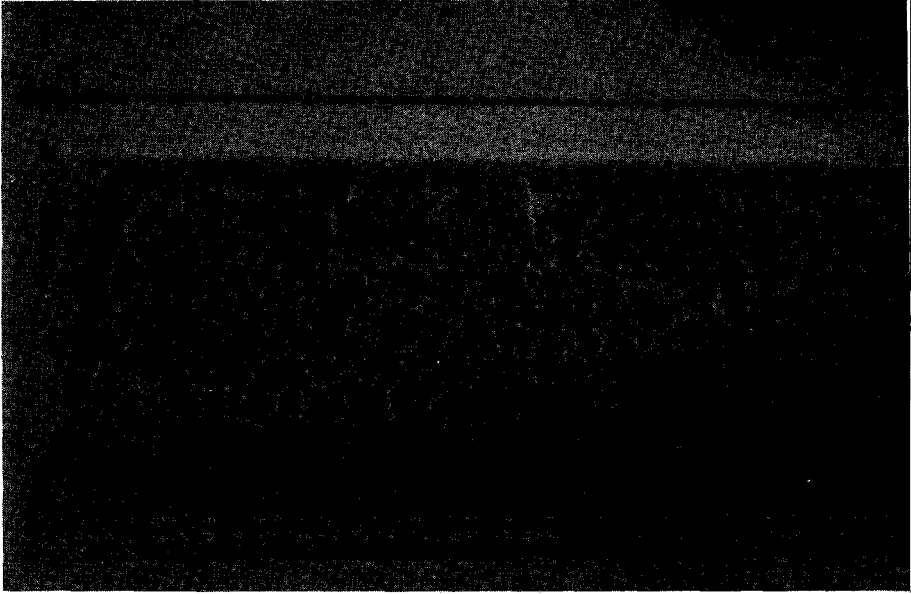
Bu cami eski vezirlerden Çoban Mustafa tarafından yaptırılmıştır. Gebzedeki camiyi ve Cisri Mustafa Paşayı yaptıran sahibi hayırdandır. Mustafa Paşa 935 Şabanın sekizinci günü vefat etmiştir [1]. Camiin avlusu içerisinde eski mevlevî tekkesi, dersaneler, kütüphane ve imarethanelere

[1] Peçevî C. I, S. 132 ve Tevhitin mektupları.

dair malûmat (Eskişehir rehberi) nde bildirileceği için burada uzunca yazmağa lüzum görülmemiştir.

Minaresi oldukça yüksek olan bu cami, kurşunla örtülü bir kubbe altındadır. Camiin dış mahfeli «mermer direklerle tutturulmuş kemerlere istinat eden» üzerleri kurşun serili üç küçük kubbe ile örtülüdür. Kemerler Türk tarzı mimarisindedir. Mermer direklerin başlıklara temas ettiği noktaya tunç bilezik geçirilmiş ve aşağıda görüleceği üzere tunçların bir kısmına da oyma yazılar yazılmıştır.

Camiin iç kapısı orta kemerin karşısındadır. Bu kapının yukarısında mermer taşla camiin yapıldığı tarihi ve yaptıranın ismini gösteren bir kitabe vardır (Şekil: 3).

Şekil: 3 Eskişehirde Kurşunlu cami kitabesi

Kapı üzerinde ki kitabe:

كملت هذه العمارة المباركة في دولته ملك العصر والاولان سليمان الوقت والزمان
دام ملكه مخلداً ومجدداً سعده بتوفيق الله الوزير ومدبر ملكه نصير واصف الدهر
وعظم العصر مولانا مصطفي باشا دام سعده حسبه لله الحميد جاء تاريخ من خير جديد

Müstatil şekilde taş üzerine mahkûk bulunan kitabe üç satırdan ibaret olup satırlar iki yan çizgi ile birbirinden ayrılmıştır. Yazı ve çizgiler kabartmadır. Üçüncü satırın sonunda (Min hayrün cedit) camiin yapılış tarihini göstermektedir [1]. Kitabenin yazılışı eski usulü tahrire göre sülüs kırması ve oldukça birbirine giriftir. Kitabenin yüksekte olması fotoğrafının ko-

[1] Ebcet hesabına nazaran 921 tutmaktadır.

layca alınmasına mâni olmuştur. Maamafih kitabe çok açık olduğu için gözle daha iyi okunabilmiştir. Mermer sütunlara bağlı tunç üzerindeki yazılar tarihleri itibarile değerli olmaları lâzımgelir.

Sağdan ikinci sütunda:

Sen beni yarebbi kemali hırsla ac edüp namerde muhtaç eyleme

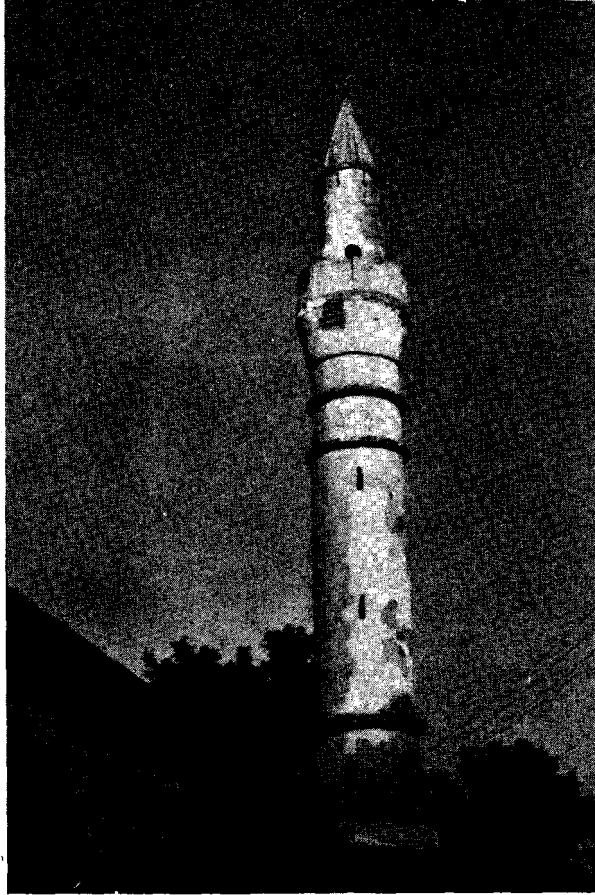
Sene 1012

Derbeder gezdirme

Kün bi faide

Enzel aleyhi maide

Ketebetülfakir Osman Kasımpaşalı

Şekil: 4 Eskişehirde Alâettin camii minaresi

Sağdan üçüncü sütunda:

Bu şehre Mustafa Çavuş ile geldim

Sene — 1013

Çarşı camiinin minaresindeki kitabe:

Hamdu lillâh zuhuretti hakkın lûtfîle ihsanî
Oluben sahibülhayratlara ilhamı yezdanî
Sebeb oldu kamusu bu minarenin vücuduna
Erişe dari ukbada bulara fazlu rahmanî
Murat eylediler buna kitabet oluna tarih
Müverrihler dedi tarihi ha feyzi rabbanî

Çarşı camiini Yunanlılar yakmıştır. Kısmen harap olan minaresinin kapısı önünde camekânla çevrilmiş tespihçi dükkânı gözüme ilişti. Bu dükkânda başı sarıklı, hatırımda kaldığına göre «Hoca İsmail» in tespihçilik yapmakta olduğunu gördüm. Kitabeyi okumak için kendisinden müsaede istedim, ve dükkâna girerek yukarda yazılı kitabeyi okudum.

Ahmet Tevhitin 341 tarihli raporunda bu camiin Baltacı Mehmet Ağa tarafından yaptırılmış olduğu bildirilmekte ve tarihine de 1159 denilmektedir.

Karapınar mahallesinde Dere camii minaresindeki kitabe:

Dü âlem vaktile şadan kamu eshabı hayratı
Hususa bu minareye eden az çok inayatı
Bu bir tenhaca mescitti minare yoğırken zatı
Sene bin ikiyüz yitmiş yedi tarihile carı
Yapıldı bu minare herkese ilâna evkatı

Dere mahalesinde Koyunbaba mezarlığında: Koyunbaba mezarında kitabe yoktur. Bu mezarlıkta (1167) tarihli bir mezar taşı vardır. Bu taş elhaç Ahmet Efendi ve Hacı Abdullah Efendi kabirleri üzerine hernasılsa konmuştur.

Bağdatlı Abdullah
Ağanın oğlu merhum
Abbas Ağa ruhuna
Fatiha
Sene: 1167

Harman yerinde Şeyh Edebalı türbesi önünde bir mezar taşının yazısı:

Hasan Paşa edüp fenaden rihlet
Semma ismüho tudı müsemma
Bilûtfu yetürüş ketmü çü tarih
Hüda ede bakada darü ilâ
Ruhîçün Fatiha
Sene: 1044

Diğer bir mezar taşında:

Seyyahin Derviş
Taş kırandemekle
Maruf merkum
Elhaç Halil
İbni Mustafa
Ruhuna fatiha
Sene: 1225

Daha birçok yazılı taşlar varsada buraya dercine lüzum görülmemiştir.
